

Sto dvajset let SNG Opere in baleta Ljubljana 2012

Uvod

Že z odprtjem prenovljene operno-baletne hiše *Slovenskega narodnega gledališča (SNG)* Ljubljana (10. in 11. decembra 2011) ter z izdajo zajetne monografije z naslovom *Zlitje stoletij* so v Ljubljani napovedali stodvajsetletnico opere in baleta pri nas. Hkrati gre nasploh za najstarejšo tovrstno letnico pri nas, saj je bilo sorodno mariborsko SNG ustanovljeno »še« sedemin-dvajset let po ljubljanskem (leta 1892).

Zgodovinski razvoj

Prav po tej letnici – 1892, po zgraditvi nove stavbe *Deželnega gledališča* na prostoru in v podobi današnjega SNG Opera in balet Ljubljana, v Župančičevi (nekdanji Gledališki) ulici 1 – obhajamo letošnjo stodvajsetletnico današnjega modernega, sodobnega SNG Opera in balet Ljubljana. Četudi poznamo obstoj in zgodovinski razvoj slovenske operno-baletne umetnosti že veliko prej, pa je njena kontinuiteta »priznana« še le od tedaj. Po stavbi in njenem imenu sodeč gre za gledališče, od katerih so bila vsa po vrsti v nekdanjih skupnih avstrijskih deželah imenovana enotno *deželna gledališča*. Pred tem je bilo to *Stanovsko gledališče (Glediše deželnih stanov)*. Njegova prva

stavba je bila dograjena leta 1765 in je pogorela leta 1887, na njenem prostoru pa je zrasla nova stavba tedanje *Tonhalle* na današnjem Kongresnem trgu 10 oz. stavba današnje *Slovenske filharmonije*. Dosledno je bilo uveljavljeno ime *deželnega gledališča*, potem ko je bila sezidana nova stavba (današnjega SNG Opera in balet Ljubljana) 1890–1892. V njej sta si prvotno delila prostore tako slovensko kot nemško gledališče vse do leta 1911, ko so si ljubljanski Nemci postavili svojo stavbo (sedanje SNG Drama Ljubljana na Erjavčevi ulici 1). Po letu 1918 so opustili staro ime *Deželno gledališče* in se preimenovali v *Narodno gledališče*. Ime *Slovensko narodno gledališče* pa se pojavi šele po letu 1944 za gledališče na osvobojenem ozemlju Bele krajine. Prav prvotna stavba SNG Opera in balet Ljubljana, ki sta jo v dveh letih postavila (tuja) arhitekta Jan Vladimír Hrásky in Anton J. Hruby, je arhitektura, ki zdaj povezuje *zlitje stoletij* tako po ustvarjalni (opernokompozicijski strani) kot po izvedbeni in zdaj tudi že stavbni zgodovini. To seveda ne pomeni, da na Slovenskem pred tem ni bilo ne izvedbenih in ne ustvarjalnih operno-baletnih možnosti. Bile so, vendar precej bolj skromne in bolj ali manj (so)odvisne od tujcev, saj je na Slovenskem znano glasbeno odrsko dogajanje vse od sredine 17. do sredine 19. stol. Obvladovale so ga gostujoče italijanske in nemške gledališke skupine. Sama operno-baletna ustvarjalnost pa je zaživela po letu 1848, ko je tedaj ustanovljeno *Slovensko društvo* že upri-

Opera in balet v Ljubljani leta 1910 (orig. razglednico hrani Kartografska in slikovna zbirka NUK v Ljubljani)

zorilo nekaj iger s petjem. Ta dejavnost se je okrepila v obdobju čitalnic (po letu 1860); mednje lahko štejemo *Tičnika* (1866) Benjamina Ipavca. Leta 1867 ustanovljeno ljubljansko *Dramatično društvo* (DD) je že odprlo šolo za vzgojo igralcev in pevcev. Spored DD je sprva obsegal le *igrokaze s petjem, spevoigre in operete* – leta 1869 Ipavčev *Tičnik* in 1872 *Gorenjski slavček* (*opereta*) Antona Foersterja – in pozneje že odlomke iz *oper*. Precejšen vzpon na glasbenem področju se je začel leta 1886 s prihodom Frana Gerbiča na položaj kapelnika. Ta je mdr. leta 1889 uprizoril prvo *opero*, enodejanko *V Vodnjaku* Čeha Vilema Blodeka. Kakovost glasbenih predstav se je začela približevati kakovosti v nemškem *Deželnem gledališču*, ki je bilo precej seznanjeno s sodobnim opernim ustvarjanjem v svetu in v katerem je bil v sezoni 1881/82 dirigent Gustav Mahler. Leta 1892 sta se nemško in slovensko gledališče vselili v novo zgradbo *Deželnega gledališča* in v okrilju slovenskega gledališča je začela poklicno delovati *opera* s stalno zaposlenimi dirigenti, solisti in zborom. Med pevci so sprva prevladovali češki in poljski, med Slovenci pa sta bila najvidnejša Julij Betetto (od leta 1903) in Josip Križaj (1908), poleg njiju Jeanette Foedransperg, Jarmila Gerbič, Leopold Kovač, Irma Polak, Rezika Thaler idr. Orkester ni bil stalen; sodelovali so vojaški godbeniki, od leta 1908 pa člani novoustanovljene *Slovenske filharmonije* (SF). Glasbeno vodstvo predstav je bilo večinoma Gerbičevo, veliko pa je dirigiral Čeh Hilarion Benišek. Nekaj sezon sta bila angažirana na začetku svojega umetniškega delovanja tudi Čeh Václav Talich (1909/10, 1911/12) in Američan madžarskega rodu Fritz Reiner (1910/11). Poklicni ansambel je sorazmerno kmalu poustvaril velik del standardnega repertoarja romantične, novoromantične in veristične smeri: od muzikalno in scensko zahtevnih del Richarda Wagnerja, Giuseppeja Verdija, Giacoma Mayerbeera, Daniela Aubera idr. Slovenska *Opera* je v nasprotju z nemškim gledališčem bolj upoštevala slovanske skladatelje (B. Smetana, A. Dvořák, P. I. Čajkovski, M. I. Glinka, S. Moniuszko), vso skrb pa je namenila stvaritvam slovenskih skladateljev in tako krstno izvedla *Teharske plemiče* B. Ipavca (1892), v *opero* pre-

delano (prvotno) *opereto Gorenjski slavček* (1896), *Urha, grofa celjskega* (1895), *Ksenijo* (1897) in *Staro pesem* (1898) Viktorja Parme ter *Lepo Vido* (1909) Rista Savina. Predvsem zaradi političnih sporov med deželnim odborom in gledališkim vodstvom je bil napredek *Opere* po sezoni 1912/13 za več let ustavljen. Leta 1918 je obnovljena *Opera* pod vodstvom Fridrika Rukavine dobila tudi lastni orkester in balet. Pevski ansambel je bil v teh letih sestavljen zlasti iz čeških, poljskih, ruskih in hrvaških umetnikov, med slovenskimi pa so bili Ivan Levar, Pavla Lovše, Cirila Medved Škerlj, Ivanka Ribič, Zora Ropas, Emil Rumpel, Mario Šimenc idr. Gledališko in režijsko je predstave pogosto vodil direktor Rukavina, ob njem pa so se zvrstili še nekateri tuji in domači dirigenti – Čeh Antonin Balatka, Josip Čerin, Anton Neffat, Niko Štritof, v sezoni 1923/24 Lovro von Matačić – ter režiserja Rus Boris Vladimirovič Putjata in naš Osip Šest. Težišče repertoarja je bilo na italijanskih in francoskih *operah* preteklega in polpreteklega doba, vseboval pa je tudi precej del iz slovanske in slovenske ustvarjalnosti (M. P. Musorgski, L. Janaček, N. Rimski Korsakov idr.). Leta 1925 so prvič uprizorili kako delo W. A. Mozarta v slovenskem jeziku (*Don Juan*). Novi umetniški vodja Mirko Polič je v letih 1925–1939 temeljito preobrazil *Opere*. Pomnožil je orkester ter reorganiziral in pomladil solistični ansambel, saj so tega odtlej skoraj v celoti sestavljali slovenski pevci. Dirigentom Balatki, Štritofu (ta se je odlikoval tudi z novimi prevodi libretov) in Neffatu se je pridružil mladi Danilo Švara. Za režiserje je Rukavina angažiral naprednejše usmerjena Bratka Krefta in Ferda Delaka ter zmernejše Roberta Primožiča, Petra Golovina in Cirila Debevca. Poleg že omenjenega vodilnega solista J. Betetta so se izoblikovali še novi solisti in solistke Josip Gostič, Zlata Gjungenac, Robert Primožič in Marjan Rus. Tako se je v Ljubljani bolj ali manj uspešno odvijalo še vsa desetletja po tem; celo med drugo svetovno vojno, ko je bil njen ravnatelj Vilko Ukmar, *Opera in balet* ni mirovala. Še več: imela je po deset premier na sezono, v njej so gostovali eminentni tuji (italijanski in nemški) solisti in

Naslovnica Zbornika Zlitanje stoletij (Ljubljana 2011)

solistke, da bi se ansambel dvignil kot Feniks takoj po (drugi) vojni, ko je v letih 1956–1958 doživela (prvič in zadnjič!) kar nekaj odmevnih mednarodnih uspehov. Tako je bilo posebno uspešno njeno gostovanje na nizozemskem festivalu in v Parizu (1956) s predstavo *Zaljubljen v tri oranže* Rusa Sergeja Prokofjeva. *Opera* so posneli tudi za ploščo (pri ugledni nizozemski založbi *Philips*), ki je prejela ugledno francosko nagrado *grand prix du disque*. Ista predstava je doživela velik uspeh še v Benetkah (1958). Potem je bilo kaj podobnega za omenjeni ansambel bolj redkost kot ne; razen še nekaj gostovanj po Sovjetski zvezi, Češkoslovaški, Avstriji, Nemčiji, Madžarski in v zadnjem času v Trstu. Po letu 1945 so ljubljansko SNG *Opera in balet* vodili še Mirko Polič, Samo Hubad, Valens Vodušek, Smiljan Samec, Danilo Švara, Demetriž Žebre, Bogo Leskovic, Vladimir Kobler, Ciril Cvetko, France Dimec, Kristijan Ukmar, Darijan Božič, Borut Smrekar in nazadnje Mitja Bervar (umetniška vodje Milivoj Šurbek/*Opera* in Irek Mukhamedov/*Balet*).

Zbornik Zlitje stoletij

Več ali manj je vse to in še veliko več popisano v obsežni monografiji SNG *Opera in balet Ljubljana* z naslovom *Zlitje stoletij / The Fusion of Centuries*, ki jo je izdala SNG *Opera in balet Ljubljana* ob ponovnem odprtju zdaj že arhitektonsko in še kako drugače preurejene nove operno-baletne hiše (Ljubljana, 2011). Na 263 oštevilčenih straneh je prikazan njen celotni zgodovinski razvoj in zlasti v slikovnem delu še dodatno potek in rezultati omenjene prenove. Ta je trajala skoraj šest let in danes imamo Slovenci zato spet neke vrste prelomnico v operno-baletni reprodukciji, kakršnih smo v vseh skoraj sto dvajsetih letih že kar navajeni. Po navadi so povzročili kakovostnejše premike in tudi tokrat se nadejamo česa podobnega. Pa pojdemo po vrsti in se še enkrat v neke vrste orkestrskem *strettu* lotimo te publikacije. Po slavnostnih uvodnikih, ki so jih prispevali aktualni ravnatelj Mitja Bervar, predsednik RS dr. Danilo Türk, vseh pet ministrov različnih vlad RS, ki so se tako ali drugače ukvarjali s prenovo hiše: Jožef Školč, mag. Andreja Rihter, dr. Vasko Simoniti, Majda Širca in dr. Boštjan Žekš, so tu še besede sedanjih (aktualnih) umetniških vodij SNG *Opera in balet Ljubljana*: opernega Milivoja Šurbeka in baletnega Ireka Mukhamedova. Sledi uvodnik urednika publikacije, enega nekdanjih številnih umetniških vodij in ravnateljev Kristijana Ukmarja. Vsa besedila so dvojna: v slovenščini in angleščini, kar že zdaj umešča »new age« našega SNG *Opera in balet Ljubljana* v njene nove mednarodne razsežnosti in kar seveda doslej s podobnimi izdajami ni bila običajna praksa. O *arhitekturi* (nekdanjega) ljubljanskega Stanovskega gledališča (str. 16–29) piše in objavlja fotografije in druge slike Igor Sapač. O *stavbi Deželnega gledališča v Ljubljani* (30–43) piše Damjan Prelovšek. Z *dvajsetimi leti ljubljanske Opere* (1975–1995) se (44–57) spopada Anton Pibernik. O *Edvardu Ravnikarju in*

Prenovljena stavba SNG Opera in balet Ljubljana tik pred uradno otvoritvijo (10. decembra 2011; objavljeno na spletu SNG Opere in baleta SNG Ljubljana)

sodelavcih Cankarjevega doma (1977–1983; 58–67) piše Peter Krečič. *Zgodbo o zgradbi ljubljanskega glasbenega gledališča* (68–85) objavljata Jurij Kobe in Marjan Zupanc, aktualna nagrajenca natečaja in realizatorja te zadnje obnove. O *konservatorsko-restavratorskih delih* na prenovi (86–97) pišejo izvajalke restavratork prenov Marija Režek Kambič, Tjaša Pristov, Saša Dolinšek, Darja Pergovnik in Irena Vesel Kopač. O *vili Piccoli* (98–107), ki je stala na zemljišču današnje prenove in ki so jo v enem delu porušili, njen drugi, leseni del pa ohranili in predstavili, pišeta restavratorki Marija Režek Kambič in Irena Vesel Kopač. O *operi v Stanovskem gledališču med letoma 1765 in 1861* (108–125) piše eden naših najuglednejših muzikologov, ki se je največ ukvarjal z razvojem slovenske opere, zasl. prof. dr. Jože Sivec. Mlada slovenska muzikologinja Špela Lah piše o nadaljevanju tega: o *operi v Deželnem gledališču med letoma 1861 in 1914* (126–145). O *ljubljski operi med letoma 1913 in 1945* (146–173) piše zasl. prof. dr. Primož Kuret. O njenem najdaljšem in ne nazadnje tudi najbolj aktualnem obdobju – o *operi po drugi svetovni vojni* (174–211) – piše v najdaljšem prispevku kar urednik Kristijan Ukmar sam, saj gre vendar za njenih sedeminšestdeset let, kar pomeni več kot dobro polovico vsega obravnavanega stodvajsetletnega obdobja SNG *Opera in balet Ljubljana* (1892–2012). *Kratek pregled delovanja ljubljanskega baleta od začetkov do danes* (212–39) je prispeval še eden od njegovih aktivnih udeležencev Henrik Neubauer, ta hip še vedno največji slovenski poznavalec in mednarodno uveljavljeni strokovnjak za balet. Slikovni *sprehod skozi prenovo* (240–253) sta prispevala fotografa Branko Cvetković iz arhiva SNG *Opera in balet Ljubljana* (2002–poletje 2011) in Damjan Prelovšek (november 2011). Sledi še vpogled v *novo celostno podobo* (254–255) in del znanstvenega aparata (opombam lahko sledimo posebej pri vsakem od navedenih naslovov) *zbornika*, to so *viri in literatura* (257–261). Sledijo še *viri slikovnega gradiva in zahvale*, kar je v imenu uredništva (Tatjana Ažman, Mitja Bervar, Robert Celestina in K. Ukmar) in izdajatelja podpisal (glavni) urednik *zbornika* Kristijan Ukmar. Odlično sestavljeni

in obsežni, še lepše fotografsko opremljeni in oblikovani (Klemen Kunaver) *Zbornik ob odpiranju prenovljene stavbe SNG Opera in balet Ljubljana in 120. obletnici otvoritve Deželnega gledališča (1892–2012)* je izdalo SNG Opera in balet Ljubljana (za izdajatelja aktualni ravnatelj M. Bervar), oba umetniška vodja, prevode v angleški jezik je opravila Nataša Jelić, delo v formatu 29 cm x 23 cm pa je natisnila Tiskarna Pleško, d. o. o. (Ljubljana 2011) v 1500 izvodih. Cena: 45 evrov.

Slovesnost ob odprtju prenovljene stavbe

Pa še nekaj besed o koncertu oz. kar dveh, saj je bila otvoritev nove oz. prenovljene operno-baletne hiše v Ljubljani (10. in 11. decembra 2011) izvedena kar dvakrat zaporedoma; očitno zaradi relativno (pre)majhnega števila sedežev, saj je prav njihovo število ostalo skoraj enako kot pred prenovo. Še posebno sta nas zanimala nova akustika in kondicija vseh ansamblov, ki so se zdaj po kar šestih sezonah brezdomstva spet postavili na lastno odrsko rampo; in to dobesečno na rampo, saj je bil njihov polkoncertni spored zdaj kostumiran, zdaj ne. Pa tudi domneve o posledicah šestih let životarjenja so nas pospremile na nedeljsko (ponovitveno) slovesnost ob odprtju prenovljene stavbe z enakim naslovom, kot ga nosi že opisani *zbornik*. Ugotovitev »Slovensko glasbeno gledališče pa še kar tone ...« (Križnar, *Slovenski gledališki letopis SGM*, Ljubljana 2009/10, 2011: 23) se očitno nadaljuje, razen res redkih izjem. Prav to se je na koncu koncev izkazalo za del resnice današnjega stanja operne reproduktivne umetnosti v Ljubljani. Resda ansambli niso mogli pričakovati in s tem načrtovati nove premiere zaradi vseh okoliščin, ko so dobesečno »izsilile« odprtje novega hrama čim prej, še manj da bi zanj pripravili napovedano premiero novega slovenskega glasbenoodrškega dela. Lahko pa bi vsaj tako – kot so za uvod izvedli *uverturo* in arijo *Minke* (Martina Zadro/sopran) – odigrali vso (vsaj polkoncertno) Foersterjevo *opero Gorenjski slavček*, ki se je posledično že dolgo drži sino-

nim slovenske »nacionalne« opere. Prvič smo lahko zaslišali pod različnimi taktirkami in v različnih zasedbah Igorja Švare, Lorisa Voltolinija in Marka Gašperšiča odlično akustiko naše nove operno-baletne hiše. Ta je vsekakor prevladovala nad vsemi prikazanimi umetniškimi dosežki, razen seveda *baleta*, ki je in ostaja pregovorna zaščitna znamka našega SNG Opera in balet Ljubljana. Videli smo ga že takoj v drugi točki sporeda, v odlomku iz predstave v nastajanju *Otroci z roba resničnosti* na glasbo Igorja Stravinskega in v koreografiji Kristine Aleksove ter v izvedbi plesnih solistov, baletnega zbora in orkestra. Sledila je arija *Escamilla* (Jože Vidic/bariton) iz Bizetove *Carmen* z moškim zborom in orkestrom, scena s *Povodnim možem* in finale drugega dejanja iz opere *Slovo od mladosti* (Prešeren) Danila Švare s kar osmimi pevskimi solistkami in solisti, zborom in orkestrom, balet iz tretjega dejanja *Pas classique* iz *Raymonde* Aleksandra Glazunova spet za plesalke in plesalce z orkestrom SNG Opera in balet Ljubljana in kot finale tega odprtja še celotni veliki finale iz drugega dejanja Verdijeve opere *Aida*, spet s solistkami in solisti, z baletom, zborom, orkestrom in dodanimi instrumentalisti operno-baletne hiše. Velika in pompozna otvoritvena prireditev, ki pa je izvedbeno opozorila na nizko kakovostno raven našega osrednjega glasbenega gledališča, kot smo ga poslušali in gledali vseh šest let zaprtja matične hiše in begunstva ansambla v najrazličnejše rezervne azile.

Sklep

Tako smo med solistkami in solisti slišali vsega skupaj le šestnajst ženskih in moških pevskih glasov; komaj kdo od njih pa je sposoben peti solistične vloge v nadaljnjih predstavah: morda dve sopranistki, mezzosopranistka, tenorist, baritonist in basist. Kaj pa drugi? Naj se pač vrnejo nazaj v zbor, ki je bil v obeh polovicah (ženski in moški del) izvrsten. In smo spet na začetku omenjene zgodbe izpred davnih sto dvajsetih let, ko se je rojevalo današnje in sodobno SNG, ki je imelo v funkciji »deželnega gledališča morda na voljo toliko slovenskih pevk in pevcev. Zlasti pa bo v prihodnjih sezonah še dolga pot, da se bo današnje in sodobno SNG Opera in balet Ljubljana vrnilo na raven, ki jo je npr. doseglo v davnih letih 1956–1958 z relevantnimi evropskimi merili. Zdaj ko smo v Evropi, je žal kakovostna raven tega ansambla še vedno na najnižji točki. Pa naj v tem finalu zaupamo in verjamemo zdajšnji menedžerski in umetniški ekipi: Mitja Bervar, Milivoj Šurbek, Irek Mukhamedov, dirigenti, pevski solisti in solistke, zborovodkinja, baletni solisti in zbor, pevski zbor, orkester idr., da se bomo sploh še kdaj pobrali na evropsko raven? Pri tem seveda vsaj za zdaj ni več ne tehničnih ovir za takole napovedani vzpon. Kakovostni posamezniki, baletni solisti in solistke ter zbor, mešani pevski zbor in orkester pa dajejo vsaj začetno upanje, da bo čez nadaljnjih sto dvajset let spet povsem drugače: internacionalno, evropsko in ne le nacionalno? Če ne prej.